

Kosztolányi „fekete Vénusz”-a

1.

A *Budapesti Napló* 1907. július 7-i száma *Fekete Vénusz* címmel egy három versből álló ciklust közölt Kosztolányi tollából. A három vers címe sorrendben: I. *A magány papja*, II. *Zsoltár*, III. *Táncok éjszakája*. A cikluscímadó „fekete Vénusz” szókapcsolat explicit alakban csak a második versben jelenik meg, ennek négyszer ismételt refrénje ez: „Fekete Vénusz”. De a másik két vers is valamiképpen vele kapcsolatos. Az első vers az egyedüllétnek, az imádható hölgy hiányának tematizációja, a második a fekete Vénusz „zsoltárba” foglalása, a szakralitás magasságába emelése, a harmadik pedig – bár itt a néven nevezés hiányzik – a vágy és az (implicit) fekete Vénusszal kapcsolatos érzéki „tapasztalat” megidézése.

A kérdés, ami óhatatlanul fölmerül: ki ez a Fekete Vénusz? Irodalmi fikció, vagy egy valódi szerelmi élmény metaforikusan megnevezett modellje? Ami ma a ciklus háttéréről tudható, az arra enged következtetni, hogy itt mindkét lehetőséggel érdemes számolni: a „fekete Vénusz” egyszerre irodalmi fikció és valóságos személy. Magának a jelzős szerkezetnek a nyelvi megképződésében alighanem szerepet játszott egy nevezetes Baudelaire-mű, *A romlás virágai*, amelyben egy valós, az irodalomtörténet-írás által már azonosított hölgy megjelenítéseként, fölbukkant már egy „fekete Vénusz”. A Kosztolányi-vers tehát a szövegköziség bonyolult hálózatán keresztül visszautal a Baudelaire-mű metaforikájára. Az ugyan, hogy Kosztolányi már ekkor ismerte-e *A romlás virágait*, egyáltalán: mit tudott Baudelaire költészetéről, ma még nem kellően tisztázott. Ám valószínűsíthető, hogy valamilyen – mégoly fölületes – tájékozottsággal már bírt. Mint mohón tájékozódó ifjú „modernnek”, szembesülnie kellett a modern költészet emblematikus életművével. S ezt-azt maga is fordított a

francia költőtől. A nyelvi egyezés mindenesetre föltűnő, s aminek mintája lehet, általában *van* is mintája. Magyarán: a „fekete Vénusz” emlegetése irodalmi szerepjáték, a konkrét vágyak esztetizáló textualizációja. De a jelek szerint nemcsak szimpla irodalmi allúzióról van szó, s e szókapcsolat nemcsak a szövegköziség példajaként említhető meg. Kosztolányi ugyanis nem csak versben, de magánlevélben is emlegette ezt a bizonyos „fekete Vénusz”-t. S a levelek utalásai, valamint az egyik címzett ide vonatkozó föltáró rájegyzése nyomán Réz Pál azonosította is a hölgyet. Az egyik utaláshoz írott jegyzetében a következőket találjuk: „*A fekete Vénusz* – Kosztolányi két versciklust írt hozzá. Mint a 116. sz. levél kéziratára Rozsnyay Kálmán feljegyezte: »Mahr [?] Nándorné, Keleti Juliska énekesnő, akivel egy házban laktam, nálam ismerte meg Kosztolányit, és alaposan belebolondult« (KDlev 886). Ez a Rozsnyayra támaszkodó azonosítás, persze, mint látni fogjuk, nem mentes kisebb pontatlanságoktól, lényege azonban bizonyosan igaz: a „fekete Vénusz” életbeli modellje azonosítható, Keleti Juliska a Kosztolányi-életrajz egyik, versben és levélben egyaránt megörökített szereplője.

De ki volt ez a Keleti Juliska, s hogyan alakult ez a „liezon”?

2.

Keleti Juliska (1885–1972) a kor egyik ígéretes, fiatal énekes színésznője volt, zenés színházakban és kabarékban lépett föl. Élete és pályája egyik fontos fordulópontja éppen 1907-ben következett be. Valószínű, hogy Kosztolányival való „liezonja” is ennek a határhelyzetnek a szülötte.

A róla rendelkezésre álló szórványos s egyáltalán nem valami gazdag adatokból egy ambiciózus, dolgait céltudatosan alakító színésznő sorsa vázolható föl. 1885. augusztus 4-én született Miskolcon, s tizenhat (!) évesen már színpadra lépett. Az Erődi–Schöpflin-féle színházi lexikon szócikke szerint 1901. október 1-jén debütált Krémer Sándor társulatában, majd valamivel később a Magyar Színházhoz szerződött. Amennyire megállapítható, magas, karcsú, dekoratív ifjú nő volt, jó énekhanggal, s megvolt benne a színpadi hatás varázsa is. Alighanem jellemző rá, amit 1903-ban a *Kis kofa* című zenés darabban nyújtott alakítása alkalmából *A Hét* kritikusa írt róla: „Az előadás kitűnő. A fénynek és mozgékonyágnak nagy szívóssága van rajta. Egy kissé még tapogatózó *beauté*, Keleti Juliska játssza Phrynét; – *bájos*, mert hála istennek, még nem kész, nem kerek és még nem rendelkezik a széles és mi reánk oly nyomasztóan ható komédiás-skálával” (*A Hét*, 1903. november 22., 769). Amikor, valamivel később „Beöthy László drámai színházat csinált a Magyar Színházból, Keleti Juliska jobb szerző-

dés híján a Bonbonnière-kabaréhoz szerződött és annak kis színpadáról is csakhamar meghódította a közönséget” (Erődi–Schöpflin, II. 398). 1904 körül megismerkedett Mahr Nándor (1882–1921) gazdag földbirtokossal, aki beleszeretett, s hamarosan feleségül is vette. Mahr maga is színészi képességekkel és ambíciókkal bírt, „[e]rős tehetsége volt a karakterkomikumra”, s – amikor sorsa úgy hozta – föl is lépett Nagy Endre kabaréjában, ahol egy-egy Tisza István- és Lukács László-karikatúrájáról, azaz paródiájáról „hetekig beszéltek az emberek” (Erődi–Schöpflin III. 182). A házasság azonban nem bizonyult túlzottan tartósnak. A bohém, s a pénzt „két kézzel szóró” férjnek ugyan Keleti Juliska 1907-ben még szült egy kislányt, Klárát, aki Clair Mahr néven később az Egyesült Államokban maga is színpadra lépett, de a házasság – a vagyon elvesztésével párhuzamosan – megromlott. Amikor a vagyon elúszott, a két ember külön költözött. 1907 nyarán, amikor a *Fekete Vénusz* című versciklus megszületett, Keleti Juliska és Mahr Nándor hivatalosan még nem váltak el, de már – ahogy egy valamivel későbbi újságcikk fogalmazott – „válófélben” voltak.

1907 nyarán Keleti Juliska Budán, az Alkotás utcában lakott, ugyanabban a házban, amelyben a Sydney Carton néven írogató, korábban Oscar Wilde baráti körébe tartozó nagy különc, Rozsnyay Kálmán (1872–1948) is. Sajnos, a Kosztolányi–Rozsnyay-kapcsolat története még nem teljesen föltárt (egyik epizódját Bíró-Balogh Tamás dolgozta föl), de annyi bizonyos, 1907 nyarán már jól ismerték egymást. Összejártak. Ennek jele (s közvetett bizonyítéka), hogy Rozsnyay egyik tárcája, amelyet *Narciss* címmel a Wilde társaságában megismert Lord Douglas-ról írt, éppen június 30-án jelent meg Kosztolányi ekkori lapjában, a *Budapesti Napló*-ban. Ebben a tárcákban egy zárójeles mondat, fontos összefüggésben, Kosztolányiról szól: „Újabban sokat emlegetik Douglas lordot csak épp baráti köre számára kiadott verskötete révén is. Két parányi könyv dokumentálja a Wilde Oszkár barátjának költői talentumát. A költő megküldte nekem is: pompás pergament kötések; díszei könyvespolcomnak. (Kosztolányi Dezső fordított is belőlük néhányat nagyon szépen.)” (*Budapesti Napló*, 1907. június 30., 2.) Ez a dicsekvésbe foglalt utalás, nem is lehet kétséges, már Rozsnyay és Kosztolányi együttműködésének „népszerűsítése”, publikussá tétele. (A Rozsnyay birtokolta Douglas-kötetre egyébként valamivel később maga Kosztolányi is utalt: akkor, 1907 júliusában, a könyv éppen nála volt – Szabadkán.)

Valamikor ekkor, 1907 júniusában Rozsnyaynál történt meg Kosztolányi és Keleti Juliska megismerkedése is, amire Rozsnyay – Réz Pál idézte – följegyzése utal. A válófélben lévő énekes színésznő visszatérni készült a színpadra, jól jöhetett tehát neki a *Budapesti Napló* színházi rovatába rend-

szeresen dolgozó újságíró ismeretsége. Hogy pontosan mi s hogyan történt közöttük, fölösleges volna találgatni. Annyi bizonyos, 1907. július 2-án *Keleti Juliska Budán* címmel kis színes írás jelent meg a *Budapesti Napló*-ban. A szerzői jelzés nélküli, de valószínűleg Kosztolányi írta szöveg a következő: „Krecsányi igazgató egy talpraesett ötlettel frissíti fel a nyári szezont. Keleti Juliskát, a Magyar Színház volt művésznőjét vendégszereplésre nyerte meg. Keleti Juliska két év óta vált meg a színpadtól zajos tapsvihárban. Most a színpad újra visszaköveteli magának ezt az igazán temperamentumos színésznőt, aki az operettszínpadra is mindig izlést, intelligenciát, igazi művészetet hozott. Két kedves operettben, a »Suhanc«-ban és a »Drótostót«-ban fog fellépni e hónap közepén. Ezek a vendégszereplések a nyárnak művészi eseményei lesznek” (*Budapesti Napló*, 1907. július 2., 11). Klasszikus piárcikk ez, célja nyilvánvalóan a hírverés, a visszatérés előkészítése. S ha csakugyan Kosztolányi írta (ami valószínű), egyben *captatio benevolentiae* is.

A *Fekete Vénusz* ciklus három verse ezt követően, 1907. július 7-én jelent meg, ugyancsak a *Budapesti Napló*-ban. A megismerkedés, a kis színes és a versciklus megírása, majd megjelentetése között nyilvánvalónak látszik az összefüggés.

De mit árul el a kapcsolatról a legintimebb dokumentum, a három vers? Ha a ciklust, szentségtörő módon, referenciális szöveggént olvassuk, s arra figyelünk, hogy mi tudható meg belőlük a versek ihletőjéről s modelljéről, illetve a költő hozzá való viszonyáról, akkor az első, amit mindjárt észre kell vennünk, az a kapcsolat nagymértékű átstilizáltsága, a *kódoltság*. Nem egy újságíró és egy énekesnő valóságos, szociológiailag is jellemezhető, félig-meddig illegitim szexuális kapcsolata rajzolódik ki itt, hanem – ehelyett – egy romantikusra hangolt, démonikus szcenikájú, férfi-nő viszony tematizálódik. Az egészet átlengi valami retorikai szakralizáltság, a versek szótára jórészt e szférából való (pap, zsoltár, istennő stb.). A szexualitás, a vágy e közegben jelenik meg, *expressis verbis*. De az erre utaló jelzős szerkezetek („kárhozott vágy”, „vágy-éhes tearózsa”, „gyászos vágy” stb.) valamiképpen a *bűn* kontextusát idézik föl. Maga a kapcsolat – alighanem Baudelaire és Ady inspirációinak is engedelmessé – egyszerre valami „bűnös” és szakralizált, ám retorikailag fölstylizált irrealitásban játszódik le. A modell, a „fekete Vénusz” két változatban is megjelenik: mint istennő, mint „éjkirálynő”, s – másik oldalát mutatva – mint (a mai szexuális szótárból kölcsönözve az ide illő szót) ’domina’, akinek kezében korbács van. A *Zsoltár*, amelynek refrénjében a „Fekete Vénusz” szókapcsolat négyszer ismétlődik, tehát igen hangsúlyos elem, az „éjkirálynő” idealizált megjelenítése, de már itt is a „kárhozott vágy” célpontja. A *Táncok éjszakája* pedig,

amelyik Ady igen erős hatásának nyomait viseli, ennek az „éjkirálynő”-nek a képét konkretizálja – s egyben démonizálja: „A kereveten ül, kezébe korbács, / Csípője lágy, szelíd bokája formás, / Szemébe hűs tűz s forraló hideg.” S jellemző, hogy az így megjelenített nőhöz való viszony is a *vágy* és az *erőszak* összekapcsoltságát mutatja. Előbb, erősen metaforizáltan és légiesítve: „Az asztalon vágy-éhes tearózsa, / A levegőben égve száll a csókja / S dacolva húzzuk az igát.” Majd a továbbvitt kép nyersebb lesz: „Szájunkba vértől tajtékzik a zabla, / Gyepőlők kaján mosollyal tartja-tartja / És nincs erőnk széjjelszakítani.” Egy érületi szinttel följebb pedig már a büntetés is bekövetkezik: „Szemünkbe gyászos vágy, sötét nyomor forr, / Meg-megbicsaklunk, ám *subint az ostor* / És táncolunk, loholva, balgatag.”

Külön kérdés, hogy „jók-e” ezek a versek? Azaz, azok az ösztönkésztetések, amelyek e kapcsolat során működésbe jöttek, esztétikailag mennyire hatásosan s mennyire „hitelesen” jelennek meg a versekben? Anélkül, hogy a versek érdemi esztétikai elemzésébe bocsátkoznánk, annyi itt is leszögezhető, hogy esztétikai szempontból a három vers közül a *Zsoltár* a leginkább kosztolányis, s a *Táncok éjszakája* a leginkább önfélreértő reprezentáció – ám lélektanilag mégis ez utóbbi árulkodik a legjobban Kosztolányi kielemezhető pszichoszexuális dinamikájáról. A ’domina’ bemutatásakor megalkotott rímpár (*korbács/formás*), amely funkciójából adódóan a leglényegesebb mozzanatokot kapcsolja össze, alighanem önleplező, s nagyon mélybe világít be. (Jellemző, hogy a *vágy* és az *erőszak* összekapcsolása később, Harmos Ilona és Kosztolányi viszonyában is ismételten fölbukkan: az úgynevezett Kis Ilonka játék, bár „játékként”, imitált formában, de ugyanerre az összekapcsoltságra épült.) Természetesen teljes félreértés volna azt föltételezni, hogy Keleti Juliska és Kosztolányi valóságos együttlétében valamiféle szadomazochista aktus valósult meg: ezt a versek alapján, megalapozottan föltételezni sem lehet. De a vágy esztétikai transzformációjának módja és eszközkészlete mégis a szexuális fantázia egyik jól körülírható esetére utal.

3.

A véletlen, vagy inkább Kosztolányi életrajzának valamely, egyelőre még nem ismert vonatkozása úgy hozta, hogy 1907 júliusának egy jelentős részét Kosztolányi Budapesttől távol, Szabadkán töltötte. Hogy pontosan mikor utazott haza szülővárosába és meddig maradt, nem tudjuk, csak annyi bizonyos, hogy július elején még Pesten volt, július utolsó hetében pedig már Olaszországban utazgatott, s valamikor e két dátum közt

három levelet is írt Szabadkáról. Egyet egy ismeretlennek (akit Réz Pál Franyó Zoltánnak vagy Mohácsi Jenőnek gondol), egyet Babitsnak, egyet Rozsnyay Kálmánnak. Mindhárom levél datálása csak ennyi: *Szabadka, 1907 július*, a nap egyikén sincs jelölve, s ezeknek még relatív kronológiája („sorrendje”) is bizonytalan. A három levél közül kettő, a Réz Pál besorolása szerinti 114. és 116. levél jelentős részben „a fekete Vénusz” körül forog. Bár ezek egyikének pontos időpontját sem ismerjük, bizonyos utalások (pl. a Rozsnyaytól kapott négy levél emlegetése) alapján úgy gondolom, a 114. és 116. levél sorrendje, relatív kronológiája éppen fordított: a 116. számú született hamarabb, s a 114. számú később. Azaz, a bennük elbeszélte események így követik egymást. Ha ennek figyelembevételével olvassuk a Rozsnyay Kálmánnak, illetve az ismeretlennek szóló leveleket, érdekes kép bontakozik ki Kosztolányinak Keleti Juliskához való viszonyáról.

A Rozsnyaynak írott levélből kiderül, a Szabadkán időző költő nem kapott levelet Keleti Juliskától, s Rozsnyay leveléből a címzett, azaz Kosztolányi azt következtette ki, hogy a színész nő le akarja őt rázni: „Megértettem belőle [ti. Rozsnyay leveléből], hogy *más levelet* nem kapok. Csakugyan ezt akartad írni?” (KDlev 128). Majd még nyíltabban: „Mister, légy hozzám egészen őszinte. A földszinten [ti. ahol Keleti Juliska lakása volt] bizonyára nagy kacagással fogadták az én kis kirohanásomat, s téged bíztak meg, hogy engemet hideg lepedő és brómnátrium nélkül szépszerével kiábrándítsál. Igaz?” (KDlev 128). Itt tehát Kosztolányi még bizonytalan: gyanakodik, de még nem bizonyos lerázásában. Hogy mi volt az emlegetett „kis kirohanás”, nem tudjuk meg, de a levél egy másik utalása, amely valami „affér”-t idéz föl, azt sejteti, valami féltékenységi jelenet zajolhatott le. Annyi bizonyos, Kosztolányi (valószínűleg már Szabadkáról) Keleti Juliskának is írt ekkoriban, s őt éppen az erre adandó lehetséges *válasz* izgatta. „Írd meg – írta Rozsnyaynak –, megmutatta-e neked a leveletem a fekete csoda? Írd meg – betűről betűre –, mit szólt hozzá? Tudod, minden érdekel, és nem is pusztán pszichológiai szempontból...” (KDlev 128). A sokat sejtető három pont folytatása már egyértelműbb: „Arról van szó, mi lesz velem?” Ez a vallomás, bár megfogalmazása rejtélyeskedő, valójában a Kosztolányit uraló szerelmi érzés banális kifejezése: „Elöttem a szabadság [ti. mehet Olaszországba], és sohasem voltam inkább rab, mint ma” (KDlev 128).

A levélnek van egy viszonylag nyílt utalása a Keleti Juliskával való „liezon” természetére is. „Egyébként – írta Rozsnyaynak Kosztolányi – tisztelem a szobádat, a pamlagokat, az íróasztalod fölött álló Wilde-képeket, az Alkotás utca köveit, az egész kedves, archaikus Budát” (KDlev 128). Bíró-Balogh Tamás, aki egyik írásában ezt az epizódot is érinti, e levél-

részlet alapján, aligha véletlenül, úgy vélte, Rozsnyay saját szobáját engedte át Kosztolányinak és Keleti Juliskának – egy kis együttlétre (Bíró-Balogh 2008. 119). Magam is úgy vélem, ez a sejtés indokolt. Kosztolányi másik, Szabadkáról írott, s megítélésem szerint a Rozsnyaynak címzettnél későbbi levelében még nyíltabb utalás olvasható e viszonyról. „Ámde elég a nőkből! A vaginák kellemetlen illata facsarja az orrom” (KDlev 126). Ennél nyíltabban és tárgyyszerűbben az adott társasági konvenciók keretében már aligha lehetett volna írni.

Az ismeretlen címzettű levélből egyébként az is kiderül, időközben Kosztolányi már négy (!) levelet kapott Rozsnyaytól, s bizonytalansága immár csalódottsággá vált: Rozsnyayra is, a „fekete Vénuszra” is megnevezte. „Hoske úr [ez Rozsnyay eredeti, ekkor már nem használt neve!] 4 levelet írt hamarjában, melyekre én természetesen sem direkt, sem indirekt nem válaszoltam. A »lovag« nem feledkezett meg a könyvekről sem, s ma már előttem fekszik Douglas – új bivalybőrökötésben, új Vorsatz-papírokkal – s a fekete Vénusznak szánt tiszteletpéldány, melyről azt sem tudom, át fogom-e adni, vagy sem. Akárhogy áll is az ügy, kérek, értesíts, mit beszél. Nekem fáj a tapintatlansága módfelett, s szeretném elfeledni, hogy a szerelmes leveletem úgy eldobta, mint egy árnyékszékpapírost” (KDlev 126).

Ez már a bizonyosság szava. Keleti Juliska, ha Kosztolányi információi jók voltak, ejtette a költőt, sőt kibeszélte, s ezzel megsértette önérzetét. A levél zárása az erre a helyzetre adott dacreakció jele: „A fekete Vénusz pedig aludjon jól, mert én is jól alszom!” (KDlev 126).

4.

Kosztolányi, minden jel szerint, 1907 júliusának nagy részét, sőt augusztus első felét is Budapesttől távol töltötte: Szabadkán, Olaszországban, majd újra Szabadkán tartózkodott. A *Budapesti Napló* 1907. augusztus 17-én *Vihar* jellegére még ezt a *Szerkesztői üzenetet* közölte: „K.D. ezidőszerint szabadságon van, mihelyt visszajön, értesíti önt tárcája sorsa felül.” A „fekete Vénusz”-szal kapcsolatos liezon tehát, legalábbis ideiglenesen, jegelődött.

De hogyan folytatódott? S egyáltalán folytatódott-e?

A folytatásra csak következtetni lehet, a *Budapesti Napló*, Kosztolányi akkori lapja ugyanis rendre regisztrálta a színpadra visszatérő Keleti Juliska szerepléseit. Nevét ugyan többnyire csupán mint a műsor részesét, színlapszerűen említették meg, de olykor egy-egy mondatot is kapott. Augusztus 18-án, 20-án, 22-én, 23-án csak jelezték, hogy ő is föllép, 25-én viszont

a *Színház, művészet* rovat egy mondatot kimondottan neki szánt: „E héten ismét műsorra kerül Keleti Juliskával a női szerepben Hervay Frigyes zsúfolt házakat vonzó »Manó« című kedvelt énekes bohózatja” (10). Ezt a mondatot, mint a rovat legaktívabb, legtöbbet író szerzője akár Kosztolányi is írhatta. Augusztus 29-én, szeptember 3-án, 4-én, 7-én, 13-án, 14-én újra csak a színlap elemeként említették meg nevét, 15-én azonban *Jubiláris előadás* címmel ismét érdemben emlegették, elismerve sikerét is: „Tegnap este érte meg a Városligeti Színkörben a huszonötödik előadás jubileumát Hervay Frigyes Manó című bohózata. A közönsége a szezon végéig is szívesen maradt hű Hervay darabjához, mely nem a nyári bohózatok fajából való, hanem ötletes és ízléses. Tegnap este is nagy sikere volt a darabnak is, az előadónak is. Ferenczy Károlynak és Keleti Juliskának egész este sokat tapsoltak” (9). Akár Kosztolányi írta ezt a kis hírt, akár valamelyik, e rovatba is dolgozó kollégája, a szöveg korrekt, de nem igazán kiemelő, nem „sztároló”. Ha a „szerelem” még élő lett volna, a *Budapesti Napló* színikritikája alighanem lelkesebb hangot ütött volna meg. De a liezonnak alighanem már vége volt. Szeptember 24-én legalábbis, amikor a *Budapesti Napló* beszámolt a Modern Színház Kabaret október 1-jére tervezett indulásáról, kiemelve, hogy a „személyzet lajstromában [...] oly ragyogó nevek találhatók, amilyen a Pálmay Ilkái és a Medgyaszay Vilmái”, Keleti Juliskát a lap csak a „tagok közt vannak továbbá” kezdetű felsorolásban említette meg. 26-án újra regisztrálták Keleti Juliskáról, hogy régi szerepében ismét föllép, majd október 9-én, a Modern Színház Kabaret 11-i előadását beharangozva, megint csak a „szerepel még” névsorában említették. 12-én, az első előadásról beszámolva már megtisztelőbb, de egyáltalán nem egyénített említést kapott: „igen hatásos kabaret-számokat ad elő Pálmai Ilka, Medgyaszay Vilma, Keleti Juliska, Vörös Ili, Nyáray Antal, Kardos Andor és Sólyom Márton” (11). Ha a szerelem élt volna még, Kosztolányi nyilván gondoskodott volna a kellő „méltatásról”.

Pedig Kosztolányi, talán nem is csak újságírói kötelességből, bizonyosan ott volt a megnyitón. A *Budapesti Napló* október 13-i számában *Modern Színház-Kabaré* címmel cikkben számolt be az estről, s ezt a cikket az akkoriban használt egyik szíglájával, nagy *D* betűvel jelezte is. Bizonyosan ő írta tehát. S e cikk egyik, női szereplőket méltató passzusa több mint figyelemre méltó. Keleti Juliskát ugyanis meg sem említette, a többieket viszont így dicsérte: „Pálmay Ilka népszerűségének, szépségének, művészetének verőfényében tündöklött. A tegnapi est azonban Medgyaszay Vilmái volt. Pár kupléba, pár dalba egészen beleszorította művészetét. Nagy, intelligens, sokoldalú művésznő ő, aki a disease, a drámai és operettszínésznő jelességeit egyformán egyesíti magában. A szűk, fényes színházacska

Medgyaszay énekszámai után valósággal dörgött az ujjongó tetszés-lármától. Ilyen ovációkat nagy színházakban is ritkán hallani. Ebből a tetszésből bőven kijutott Vörös Lidynek is, egy teljesen ismeretlen színésznőnek, aki készen, merészen ugrott a színpadra és a művészet kellős-közepébe” (9).

Ezzel Kosztolányi is „leírta” a „fekete Vénusz”-t, hiszen nemcsak Medgyaszayt (s Pálmayt) méltatta, de immár a tökéletesen kezdő, névtelen Vörös Lidy is fölfedezésszámba menő mondatot kapott tőle – csak Keleti Juliskáról hallgatott.

5.

A történethez tartozik, hogy hamarosan, már 1907. október 20-án kiemelten is foglalkozott a *Budapesti Napló* Keleti Juliskával. De nem a *Színház, művészet* rovatban, hanem egy bűnügyi beszámolóban. Az *Egy budapesti regény* című cikk lényegét már a cím alá tördelt alcím-bokor is előlegezi: „A színésznő és a váló férje. – Máhr Nándor lelövésével fenyegette Keleti Juliskát.” A cikk aláíratlan, nem tudni, ki írta. A jóhiszeműség (s a Kosztolányitól idegen rovat) azt föltételezteti a mai kutatóval, hogy a szerző *nem* Kosztolányi volt, egy ilyen botránycikket írni a régi kedvesről nem illett volna. De az így is beszédes összefüggés, hogy e cikk megjelenését Kosztolányi, aki a szerkesztőség tagja volt, nem akadályozta meg.

A cikkből kibontakozó karakterisztika ugyanis, finoman szólva is, dehonesztáló. Már az indítás is ilyen: „Keleti Juliskát ugyancsak megirigyelték pályatársnői, amikor három évvel ezelőtt feleségül vette őt Máhr Nándor földbirtokos, aki dúsgazdag ember hírében állott. De az irigyek száma olyan arányban fogyott, amilyen rohamosan gyérültek a fiatal, gavallér férj ezresbankói. A nagy vagyon, a százezresek hamar elúsztak, s amikor a fiatal házasoknál felütötte rút fejét a szegénység, vége lett a nagy szerelemnek és a házastársak elváltak egymástól.” „Máhr Nándor, a tönkre ment milliomos, azóta egy kabaret színpadán keresi meg a mindennapra valóját s Keleti Juliska is visszakерült a kulisszák világába.” A beszámoló a válófélben lévő pár konfliktusáról *leíró* jellegű, tárgyszerűnek is mondható; nem szállt rá egyik félre sem. De a leírt tények inkább Máhr mellett, s Keleti Juliska ellen szólnak. Kiderül a cikkből, a „volt milliomosnak nagyon keserű a komédiás kenyere és bosszút forral elvált felesége ellen, aki szerinte, egyedüli oka romlásának, tönkremenetelének”. S bosszújának tervét is nyíltan, többek előtt is emlegette: „Megölöm ezt az asszonyt, megölöm! Meglátjátok, revolvergolyót röpítek a szívébe, ha addig élek is!” A tervet azonban, s ez is kiderül a cikkből, Máhr nem realizálta, a megijedt Keleti Juliska azonban 18-án este a főkapitányságon „följelentést tett a férje ellen

életveszélyes fenyegetés miatt”. Az ügyeletes rendőrkapitány, Vaday László pedig „még az éjszaka maga elé citálta Máhrt”. S az ott tett vallomást a lap idézi is. Máhr a rendőrtiszt előtt így beszélt: „Tény, hogy fenyegető kijelentéseket tettem. De nagyon el vagyok keseredve. Különösen a kis leányunk miatt, akiért nagy harc folyik közöttünk a válópör során. Beismerem, hogy [...] mondtam, hogy vasárnap [azaz 20-án] tizenkét órakor tragédia lesz. De ne tessék komolyan venni a dolgot. Nem bántom én azt az asszonyt. Ha olykor-olykor ki is tör belőlem a keserűség, múló dolog az s nem lesznek komoly következményei.”

Kiderül a cikkből az is, hogy az ügyeletes rendőrtiszt alighanem hitt Máhr Nándornak, hisz előbb ígéretét vette, hogy lemond tervéről, majd útjára engedte a megkeseredett férfit.

A botrány, amelyről a *Budapesti Napló* beszámolt, mindenesetre érdekes fényt vet a „fekete Vénusz”-ra. Az eset a maga összefüggéseivel megerősíti a versciklus harmadik versének „értelmezését”: Keleti Juliska, úgy látszik, tényleg nem volt veszélytelen nő. De érdekes, hogy Kosztolányit mégis vonzotta.

6.

Az ügy epilógusa két szálon, de röviden elintézhető. Ami Kosztolányit illeti, számára ez a szerelem végleg lezárult, nem lett folytatása. Ha csak azt nem tekintjük folytatásnak, hogy az író feleségül is olyan nőt vett, aki sok mindenben hasonlított Keleti Juliskára. Harmos Ilona is színésznő volt, s a két nő „érett”, már asszonyos megjelenése meglehetősen rokon fizikai alkatot mutat. Elég e tekintetben, ha összevetjük Keleti Juliska 1921-es fényképét és Harmos Ilona ugyanaz időből való fotóit. Kosztolányit, úgy látszik, egy bizonyos nőtypus vonzotta.

Ami Keleti Juliskát illeti: az ő további sorsa sincs minden tanulság nélkül. Mint operettszínésznő szép sikereket ért el, majd még az első világháború kitörése előtt Amerikába költözött, s „amerikai színésznő lett”. Az Erődi–Schöpflin-féle lexikon szerint: „A legelőkelőbb tengetentűli színpadokon játszott és hozzánk már csak döntő sikereinek híre érkezett” (II. 398). Az Incze Sándor szerkesztette, *Magyarok Amerikában* című 1921-es album szerint is: „Népszerű híresség a kitűnő Keleti Juliska is, akinek fellépéseit olyan ragyogó, vakító villanylámpás hirdetésekkel tudatja színháza, amilyent otthon nem egyhamar fog megengedni a szénügyek kormánybiztosa” (25). (Az illusztrációként közölt fényképen, a portré háttérben csakugyan neonfényes reklám hirdeti „Julia Kelety”-t.) Haza, legalábbis színésznőként, már csak egyszer tért vissza: „1924. aug.

23-tól a Fővárosi Operett-Színház vendége volt, ahol a »Párizsi lány« c. operettben volt az első fellépte. Betétképen egy amerikai dalt énekelt »Kis-asszony, kisasszony« kezdettel, amely igen hosszú időn keresztül egyike volt a legnépszerűbb melódiáknak.” Ezt követően visszatért Amerikába. „1928. december 19-én Honoluluban férjhez ment E. D. Fuller amerikai ügyvédhez, a Warner–Quinlau Olajtröst elnökéhez” (Erődi–Schöpflin, II. 398). Úgy látszik, volt érzéke a pénzes férfiakhoz.

Magas kort ért meg; mind Máhr Nándort, mind Kosztolányit évtizedekkel túlélte. 1972 februárjában Mrs Fullerként New Yorkban halt meg. Vasvári Ödön amerikai magyarokról gyűjtött gazdag adattárában (Szeged, Somogyi Könyvtár) róla is föllelhető egy lapkivágat és egy följegyzés (K2:56), jelezve, hogy a n. y. Star 1914. május 23-án, a Sun pedig 1923. május 9-én írt róla. A Vasvári megőrizte, föltehetőleg amerikai magyar lap kivágata pedig mint „a boldog békevilág amerikai és óhazai kedvenc primadonnájá”-ról emlékezik meg róla.

Most már tudható, Kosztolányi Dezső életében is jutott neki némi szerep.

Irodalom

- Bíró-Balogh Tamás: *A Holnap társaság „botrányos” kültagja. Rozsnyay Kálmán Nagyváradon. = Tiszatáj*, 2008. 11. sz. 115–135.
- Erődi–Schöpflin: *Magyar Színművészeti Lexikon. A magyar színjátszás és dráma-irodalom enciklopédiája 1–4. köt.* Szerk. Erődi Jenő összegyűjtött anyagának felhasználásával [...] Schöpflin Aladár. Budapest, 1929–1931
- Incze Sándor szerk. 1921: *Magyarok Amerikában. A Színházi Élet albuma.* Budapest KDlev: Kosztolányi Dezső: *Levelek. – Naplók.* Sajtó alá rend. Réz Pál. Budapest, 1996